

Шестовицький археологічний комплекс як об'єкт археотуризму Чернігівщини

Институт географии Национальной академии наук Украины, г. Киев

Анотація. Стаття присвячена вивченню історичної спадщини археологічного комплексу неподалік с. Шестовиця. Характеризується даний об'єкт з позиції змін давнього господарства на цій території. Виявлено етапність змін палеоклімату та палеоландшафтів на археологічному комплексі.

Ключові слова: археологічний комплекс, палеоклімат, палеоландшафт, археологічний туризм.

Вступ

Актуальність теми дослідження. Останнім часом все більш важливого значення набуває необхідність розвитку комплексних досліджень у контексті концепції сталого розвитку з вивчення культурно-історичної спадщини, ресурсного потенціалу територій, реконструкцій палеообстановок минулого з метою збереження у подальшому для прийдешніх поколінь.

Постановка проблеми. Необхідність та значимість вивчення спадщини людства, відтворення умов існування давньої людини та встановлення закономірностей розвитку господарства унеможлиблює подальший розвиток суспільства в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є спроба відобразити умови розвитку сільського господарства, реконструювати палеообстановки на Шестовицькому археологічному комплексі X – початку XI ст.

Викладення основного матеріалу

На сьогодні важливого значення набуває фактор популяризації пам'яток історії та культури засобами туризму [13]. В Манільській Декларації Всесвітнього туризму (1978 р.) зазначено, що сучасний розвиток туристичної діяльності спрямований задовольнити право людини на відпочинок, де у практиці туризму елементи духовності повинні брати гору над технічними та матеріальними. Вище зазначені елементи повинні бути постійним внеском і збагаченням в освіті, утвердженні неповторності культур та поваги до моральної спадщини людей.

Якщо говорити про активний відпочинок сьогодні то все більшого поширення набуває досить молодий вид – археологічний туризм. Відпочивати можна по-різному – не лише проводячи години на спекотному пляжі, літніх верандах замських будинків та готельних приміщень, а й відвідати історичні місця, занурившись у приховані таємниці історії формування людської цивілізації.

Отже, *археологічний туризм* (археотуризм) – це досить перспективний різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками. На відміну від екскурсійного, археотуризм – це не пасивне споглядання зі сторони пам'яток давньої історії, а безпосередня участь у проведенні досліджень по вивченню археологічних об'єктів, виявленню особливостей існування давніх цивілізацій та культур, реконструкцій палеообстановок минулого.

Ціль археотуризму може бути направлена на археологічну пам'ятку або декілька пам'яток. До активного туризму крім археологічного віднесено ще й спелеотуризм, гірськолижний, дайвінг, пішохідний, кінний, мисливський, яхтовий і т.д. Всі ці види туризму переплітаються між собою і виділити їх у чистому вигляді не завжди вдається. Тобто археологічний туризм може поєднуватися з екскурсійним або релігійним туризмом. Тому і завданням турпідприємства є – надання туристові максимально можливої кількості можливостей по поєднанню різних видів туризму.

Особливість археологічних турів (археотурів) полягає у тісній співпраці з археологами, відвідуванні археологічних музеїв та виставок, екскурсій на археологічну тематику та участь у розкопках з метою пошуків давніх скарбів. Турист може підібрати для себе програму, що включає відвідання експозицій та відділів історичного музею, закритих для широкої публіки археологічних об'єктів.

Доторкнувшись до предметів своєї давнини під час археологічних розкопок руками, турист тим самим робить внесок у розвиток історії, залишаючи тепло своїх рук на скарбах світової спадщини. На туристичних маршрутах велику увагу відпочиваючих привертають пам'ятки найдавнішої історії людства. Вони є нерухомі (кургани, могильники, давні поховання, місця первісних стоянок давньої людини) та рухомі (речі побуту та культури, знаряддя праці, прикраси тощо), виявлені під час розкопок і музеєфіковані.

Особливої актуальності набув археологічний туризм в таких країнах як Німеччина, Франція, Англія, Швеція, Чехія, Італія і т.д. З метою активізації реалізації археологічних турів в ряді країн світу створено

експериментальні поселення (з музеєфікованими ділянками культурного шару), які отримали назву – “археодром” або “уявні музеї”. Ці утворення мають суттєво відрізнятись від традиційного музею. Відвідувачам надається можливість самостійно розміщувати предмети або їх фрагменти у вітринах за типологічною класифікацією або у хронологічному порядку. “Археодром” має бути представлений не лише даними археології, а й природничо-історичних наук, що дозволить сприймати його як експериментальну лабораторію задля пізнання способу життя давніх людей.

Важливим для відвідувачів є відчуття життя досліджених поселень, побачити предмети у процесі їхнього виготовлення. Це дозволяє з'ясувати спосіб життя та особливості побуту давньої людини. Тобто потрібна анімація пам'ятки зі створеною інфраструктурою. Однією з ефективних форм активізації сприймання відвідувачами досягнень археології є створення так званих археологічних “скансенів” та археологічних “діснейлендів”. Їх доцільно створювати у місцях концентрації археологічних пам'яток, які не можуть бути музеєфікованими, однак природних ландшафт цих територій дозволяє оголосити їх геолого-археологічними або природничо-археологічними заповідниками. Власне “скансени” та “діснейленди” можуть стати науково-дослідними та культурно-освітніми закладами з популяризації досягнень науки в археології.

Одним із таких яскравих об'єктів археологічного туризму є – Шестовицький археологічний комплекс. Цей комплекс пам'яток біля с. Шестовиця є одним з еталонних пам'ятників Північно-Східної Європи у вивченні цілого ряду проблем з історії та археології доби становлення Давньоруської держави. Пам'ятка включає в себе городище, посад та поділ, що знаходяться в ур. Коровель, та три групи некрополя, розташованого на захід від подолу (ур. Діброва і ур. Колодливо) у заплаві р. Десни, величезного курганного поля на терасі на північ від посаду. Городище та посад розташовані на довгому, вузькому мисі, що на 700 м виступає в заплаву р. Десни у південному напрямку [8].

Шестовицький археологічний комплекс розташований за 18 км від м. Чернігова вниз по течії р. Десни. Пам'ятка являє собою вузький мис, що на 700 м видається на південь в заплаву р. Десни. Площа городища цього комплексу становить близько 1 га. З півночі від городища знаходився відкритий посад площею 25 га, а із заходу, на двох заплавних підвищеннях розташовувався поділ.

Шестовицьке городище вперше досліджувалося широкими площами у 1946 р. Я. Станкевич був зроблений розріз оборонних споруд з південно-східного боку городища загальною площею близько 60 м², знахідок зі сланців не виявлено [16]. У 1948 р. Д. Бліфельд провів роботи на городищі (чотири розкопи та три траншеї) загальною площею 398 м² і виявив три пряслиця й шматок пірофіліту [2]. 1993 р. Ф. Андрощук проводив дослідження (площа близько 80 м²) на місці валу та внутрішнього рову, де знайшов об'єкти VIII – X ст., але знахідок зі сланцю не виявив [1]. У 1983 р. В. Коваленко розрізав напільні укріплення городища (площа 80 м²) і в районі воріт XI – XII ст. знайшов п'ять пірофілітових пряслиць в насипу старого валу та в об'єктах, розташованих з його внутрішнього боку [7]. З 1998 по 2012 р. східну половину городища досліджувала Шестовицька Міжнародна експедиція під керівництвом О. Моці та В. Коваленка, в результаті якої розкопано половину городища [9].

Шестовицький археологічний комплекс знаходиться майже на периферії між заплавними лучними та дерново-підзолистими супіщаними і легко підзолистими ґрунтами.

Основою економіки Давньої Русі було сільське господарство, до складу якого входили землеробство та тваринництво. Про нього неодноразово згадують літописці при описі тих чи інших подій. Наприклад, у легенді про призначення варягів 862 р., Русь описується як земля “обильная”, багата на землеробські продукти [14].

Під час звернення княгині Ольги до жителів Іскоростеня згадуються поля зернових: “Вси гради ваши предашася мне, и ялися по дань и делаютъ нивы своя и земля своя; а вы хотите изъмерети гладомъ” [14]. Овес, пшениця та висівки згадуються літописцем в легенді про невичерпний колодязь у Білгороді, під час облоги його печенігами у 997 р. [14].

Про сільське господарство давньоруського населення повідомляють арабські письменники і географи IX–X ст. Зокрема, Ібн-Русте повідомляє про слов'ян, що “найбільш сіють вони просо” [5]. Ібрагім Ібн-Якуб пише про слов'ян: “Вони сіють у дві пори року – влітку і навесні і збирають дві жатви”. Ібн-Фадлан згадує про такі продукти землеробства і скотарства, як хліб, цибулю, м'ясо, молоко [5].

Окрім письмових джерел, сільське господарство X – початку XI ст. досить добре представлено археологічно, залишками господарських споруд для зберігання припасів [6], знаряддями праці та незначною кількістю продуктів та їх відходів (палеоботанічний та остеологічний матеріали).

Ґрунти межиріччя Десни та Дніпра досить різноманітні. За характером сучасного ґрунтового покриву можна встановити поширення у минулому лісів, лучно-степових ландшафтів (опілля) в Поліссі, а також районів давньоруського землеробства. У заплавах Дніпра та Десни розташовані лучні ґрунти, багаті на сінокоси та пасовища. Тут подекуди зустрічаються чорновільхові ліси [4]. Це давало змогу населенню опрацьовувати землі для посіву злакових культур, обробляючи терасні підвищення корінного берега р. Десни та її заплави.

На території Шестовицького археологічного комплексу знайдено різноманітні землеробські знаряддя праці для обробки землі, збору врожаю, його переробки та рештки тари для переносу та зберігання продукції. Про заняття тваринництвом свідчать знахідки пружинних ножиць для стрижки вовни, а також численний остеологічний матеріал, що походить з культурних нашарувань та об'єктів.

До знарядь обробки ґрунтів відноситься уламок вістря залізного наральника, що виявлений в споруді № 51 у північно-східній частині посаду. Обробка ґрунту ралом проводилася поставленим під кутом до поверхні землі дерев'яним ральником, на кінець якого кріпився залізний наконечник – наральник. Кут нахилу ральника можна було міняти в залежності від твердості ґрунту. Ширина борозни від рала складала 6–9 см, тому інколи на одне орне знаряддя кріпили по два, три наральника. Як тяклову силу використовували велику рогату худобу, рідше – коней. Ралом із залізним наконечником можна було обробляти не тільки легкі супіщані ґрунти, що були малородючими, але й заплавні важкі в обробці ґрунти зі значно кращою родючістю. [11].

Ще 2 наконечники орних знарядь (наральник з череслом) були знайдені та території II підвищення шестовицького подолу в грабівницькому шурфі. Було встановлено, що наконечники знаходилися на глибині 0,25 м в культурному шарі XI ст. Наконечник мав загострений робочий кінець. Довжина втулки – 1/3 від загальної довжини. Втулка була розширена в тильній частині, наральник мав слабку асиметрію в лопаті, що наближує його до сошників. Загальна довжина наконечника – 24,8 см, довжина втулки – 7 см, середня ширина втулки – 8,8 см, найбільша ширина лопаті – 13,5 см. [15]. За класифікацією Ю.О. Краснова, наконечник належить до типу ІВ4. Такими наконечниками споряджувалися однорукі прямогрядильні рала. Вони відомі на пам'ятках Верхнього і Середнього Прикам'я у ІХ–XIV ст. [10].

Чересло являє собою довгий ножеподібний предмет з ріжучою частиною і черешком, за допомогою якого воно кріпилося до дерев'яної рами. Ріжуча частина злегка вигнута вперед. Загальна довжина чересла – 52 см, довжина черешка – 22,6 см. Вищеописані предмети були зпаяні іржею і являлися частинами одного орного знаряддя. Чересло давало змогу полегшити оранку надто задернованих складних ґрунтів. Воно частіше зустрічалося у рал чотирьохелементної конструкції і однорукоятних прямогрядильних з полозом. На думку Л.Ф. Ситої, наральник і чересло з подолу належать до однорукоятного прямогрядильного рала з розвиненим полозом. За функціональними можливостями такі рала були уже розвиненими і наближеними до плуга [15]. Знахідка частин такого знаряддя на подолі в культурному шарі XI ст. вказує на обробку ділянок заплави, що були значно плодороднішими, ніж терасні, які до цього часу (кінець X – початку XI ст.) могли значно виснажитися.

Незамінним знаряддям праці у сільському господарстві була лопата. Давньоруські лопати виготовлялися з деревини, а на робочу частину одягався залізний наконечник. Лопатою обробляли невеликі площі присадибних ділянок, її використовували при викопуванні котлованів під споруди та побудову оборонних укріплень, добуванні сировини для ремесел (глини, піску, тощо). На шестовицькому посаді знайдено лише 1 залізний наконечник від цього знаряддя, який походить з розкопу № 1, з культурного шару X – початку XI ст. [12].

Знаряддями для збору врожаю в Давній Русі були серпи та коси. Серпами користувалися для збору зернових культур, а коси використовували для збору та заготовки сіна. На території Шестовицького городища знайдено 5 серпів (1 цілий та 4 фрагменти), на посаді – 10 (1 цілий і 9 фрагментів) і на подолі – 2 уламки цих знарядь. Коси представлені лише 3 екземплярами (2 на городищі і 1 на посаді). До знарядь праці по переробці сільськогосподарської продукції відносяться ручні жорна для перемелювання зернових культур на муку. Для розмелювання зерен злакових на дрібну крупу та більш якісне борошно використовувалися ротаційні жорна, виготовлені з каменю. Жорна із дрібнозернистого каменю краще розтирали не тільки серцевину, але й оболонку зернини і добре підходили для перемелювання жита.

На території Шестовицького археологічного комплексу в шарах X – початку XI ст. жорна представлені лише фрагментарно. Вони були виготовлені з різних матеріалів: вапняку, вулканічного туфу, пірофіліту, а в одному випадку навіть з граніту. Знахідки жаровень та їх фрагментів свідчать про попереднє просушування зерна перед зберіганням чи помолом. Одна з таких жаровень із залишками зерна знаходилася у двокамерному житлі (споруди №№ 36, 39) другої половини X – початку XI ст. на розкопі № 1 шестовицького посаду. Велика жаровня знаходилася у наземному приміщенні (сінцях). Під час дослідження залишків жаровні у 2007 р. були виявлені зерна пшениці, що були перепалені внаслідок загибелі об'єкту.

На городищі, посаді та подолі знайдено залишки окуп, вушок та залізних ручок від 9 відер різних розмірів, що дуже часто використовувалися у господарстві для переносу та зберігання рідких продуктів.

Тваринництво було невід'ємною галуззю сільського господарства Шестовиці, оскільки воно давало не тільки продукти харчування, але й сировину для ремесел та промислів. Вовна використовувалася для прядіння нитки та виготовлення тканин. Знахідки пірофілітових пряслиць та глиняних грузил від вертикального ткацького верстату на території посаду та подолу дають змогу із впевненістю говорити про розвиток ткацького промислу. На заняття тваринництвом мешканців Шестовиці можуть вказувати знахідки пружинних ножиць для підстригання овець і збору вовни. На городищі знайдено 3 фрагменти ножиць, на посаді 10 (4 цілі, 6 фрагментів) і на подолі – 1 фрагмент. Цілі екземпляри ножиць різняться за розмірами (від 21 до 14 см). Один екземпляр з посаду має залізне кільце, вдягнуте на пружину, і ще 2 (по одному з городища та посаду) – зі спеціально виготовленими петлями для продівання кільця чи мотузки з метою підвішування на пояс чи на стіну в споруді.

Розглянувши сільське господарство Шестовицького поселення кінця IX – початку XI ст., можна стверджувати, що воно знаходилося на досить високому рівні і було основною галуззю господарства його мешканців. Населення Шестовиці займалося обробіткою землі та посівом і збором зернових культур. Скоріш за все, обробці піддавалися легкі дерново-підзолисті супіщані ґрунти, що знаходилися на терасі. Хоча не можна виключати і обробіток (використання) заплавних територій.

Так, у 2012 році д.геогр.н. Матвіїшиною Ж.М. та к.геогр.н. Пархоменком О.Г. було досліджено поховані (давні) та сучасні (фонові) ґрунти курганної групи №6 (за Д. Бліфельдом) та городища Коровель кінця IX – поч. XI ст. Методика цих досліджень детально висвітлена в монографії М.Ф. Веклича, Ж.М. Матвіїшиної, В.В. Медведєва та ін. [3]. Необхідно відмітити, що під час палеопедологічних досліджень нами використовувався мікроморфологічний аналіз, який дозволяє дослідити зразки ґрунту в непорушеному стані в тонких зрізах 0,02-0,04 мм у шліфах під мікроскопом. Важливе значення даного аналізу в уточненні генезису та типів ґрунтів, виявленні деталей, які складно виявити за допомогою інших методів.

Під час дослідження в районах розкопів курганної групи нами виявлено ґрунти сучасні, які відносяться до утворень сформованих після 1941 року, гумусові горизонти ґрунтів, які були розорані у XVII–XIX ст. і ґрунти з артефактами X ст. з відповідними профілями. Для всіх ґрунтів, які сформувалися на алювіальних відкладах пізніше було характерно тимчасове переривання ґрунтоутворювального процесу еоловим накопиченням дюнного матеріалу (таких відрізків інтенсивного дюно утворення було 3-4). Це дозволило розділити відрізки ґрунтоутворення, що є свідченням еволюції ґрунтів у часі.

У трьох розчистках зафіксовано ранні етапи лісового ґрунтоутворення з бурими ущільненими горизонтами пісків та супісків із значною мірою озалізненим матеріалом, які вказують не лише на формування ілювіальних горизонтів дерново-підзолистих ґрунтів, а й пов'язані з відображенням етапів лісового ґрунтоутворення іншого клімату.

Формування гумусових горизонтів і прошарків в деяких розчистках пов'язано з переважанням ландшафтів лучних степів або луків, які розвивалися під високотравним покривом в умовах півночі лісостепу та півдня лісової зони помірного клімату.

В X ст. і пізніше зафіксовано декілька відрізків часу інтенсивного еолового накопичення матеріалу. У профілі ґрунтів однієї з розчисток простежено малопотужний гумусовий горизонт (очевидно дернового ґрунту) з артефактами XII–XIX ст. та із слідами оранки.

В інших трьох розчистках, які відносяться до району розташування давньоруського городища Коровель більш чітко зафіксована еволюція ритмів ґрунтоутворення у зв'язку з розміщенням городища на вищій поверхні тераси, які здіймається над високою заплавою Десни (рис. 1.). Тут також, як і у ґрунтах з розчисток Шестовицького комплексу фіксується матеріал первинно лісового ґрунтоутворення. Скоріш за все, в більш пізній час лісові простри замістилися луками з високим травостоєм (сформувався потужний гумусовий горизонт).

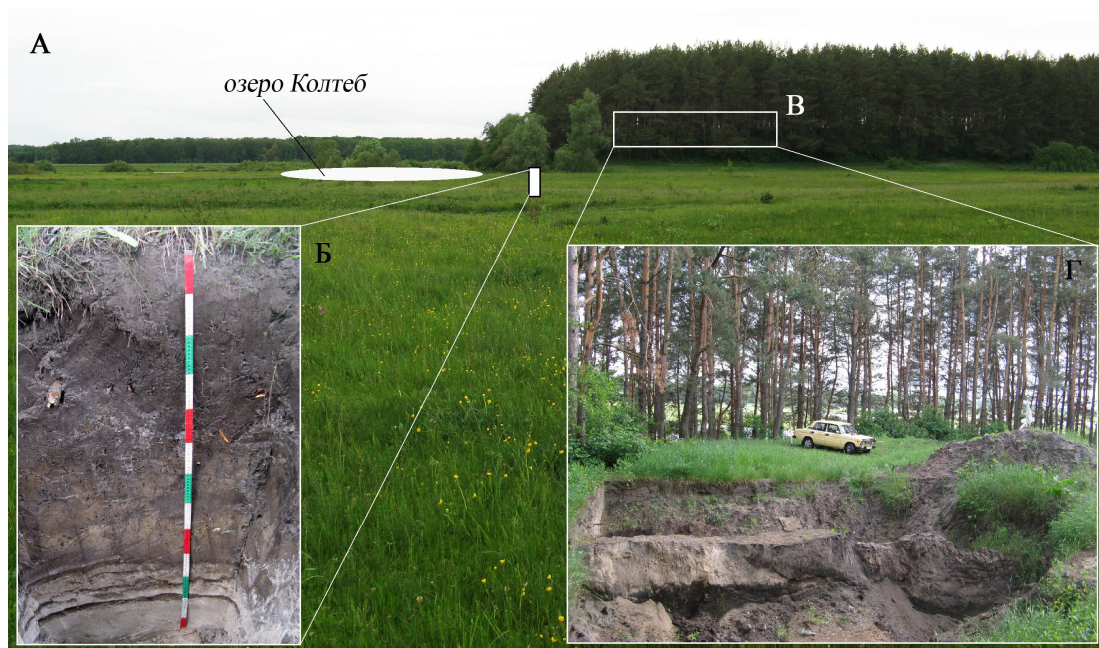

Рис. 1. Заплава р. Десна у підніжжя городища “Коровель”: А – загальний вигляд заплави, Б – розчистка з фоновим ґрунтом (сучасним), В – місцезнаходження старослов'янського городища X століття “Коровель”, Г – загальний вигляд городища з розкопками похованого ґрунту.

Ґрунти характеризуються активною переробкою матеріалу землеріями (численні кротовини, черворієни). Саме з гумусовими горизонтами пов'язані знахідки з найбільшою кількістю артефактів в період активного поширення відкритих лукових просторів з ділянками лісів з чим пов'язано заснування городища Коровель. На високій заплаві Десни неподалік місцевих озер досліджено лучні засолені ґрунти. Тут за часів Русі панували ділянки лісів. Ці заплавні ґрунти були джерелом видобутку глини для виготовлення керамічних виробів та сировинним ресурсом для плавки низько сортового заліза.

На X-XI ст. з'являються прошарки 0,1-0,2 м потужністю, які фіксують періоди активного формування дюнных пісків. Ймовірно, подальше розвіювання пісків у відносно сухі періоди призвело до формування навіяного дюнного матеріалу над поверхнею ґрунту давньоруського часу, коли підвищені ділянки (поверхня дюни) активно освоювалися людиною.

Висновки

Археологічний туризм, як новий напрямок в туризмі, потрібно розвивати практично, демонструючи досліджені вже відомі археологічні об'єкти, одним з яких є Шестовицький археологічний комплекс, впроваджуючи в навчальний курс студентів як навчальну дисципліну задля формування високоосвіченої особистості.

Зроблені реконструкції палеообстановок дозволяють відобразити тенденції розвитку господарства даної території, що впливає на швидкість та тип її заселення.

Створення археологічних "скансенів" та "археодромів" з використанням комплексного підходу матиме значний економічний ефект за рахунок відвідувачів, що дозволить інтегрувати зусилля фахівців різних напрямків.

Література

1. Андрощук Ф. О. Нормани і слов'яни у Подесенні: (Моделі культурної взаємодії доби раннього середньовіччя) / Ф. О. Андрощук // К., 1999. – С. 97-102.
2. Бліфельд Д. І. Звіт про роботу Шестовицької археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР-1948 р. / Бліфельд Д. І. / НА ІА НАНУ. – № 1948/11.
3. Веклич М. Ф. Методика палеопедологических исследований / М. Ф. Веклич, Ж. Н. Матвишина, В. В. Медведев. – К.: Наук.думка, 1979. – 176 с.
4. Веремейчик О. М. Географічне середовище і розміщення сільського населення межиріччя нижньої течії Десни та Дніпра у IX – XIII ст. / О. М. Веремейчик // Україна і Росія в панорамі століть. – Чернівці, 1998. – С. 66–72.
5. Гаркави А. Я. Сказание мусульманских писателей о славянах и русских / А. Я. Гаркевич. – СПб., 1870. – 308 с.
6. Готун І. А. Споруди для обробки продуктів та зберігання припасів на давньоруських селищах Середнього Подніпров'я / І. А. Готун // Проблеми археології Середнього Подніпров'я: До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею. – Київ-Фастів, 2005. – С. 342–347.
7. Коваленко В.П. Работы Шестовицкой экспедиции / В. П. Коваленко, А. П. Моця, А. В. Шекун // АО –1983. М., 1985 – С. 287-288.
8. Коваленко В. П. Нові дослідження Шестовицького археологічного комплексу / В. П. Коваленко // Археологічний літопис Лівобережної України. Число 1(5). Полтава, 1999. – С. 33-43.
9. Коваленко В. Роботи Шестовицької експедиції 1998 року / В. Коваленко, О. Моця, Ю. Ситий // Археологічні відкриття в Україні 1998 – 1999 рр. К., 1999 – С. 13-14.
10. Краснов Ю. А. Древние и средневековые пахотные орудия Восточной Европы / Ю. А. Краснов. – М., 1987. – 234 с.
11. Левашова В. П. Сельское хозяйство / В. П. Левашова // Очерки по истории русской деревни X–XIII вв. Труды государственного исторического музея. – Выпуск 32. – М., 1956. – С. 19–93.
12. Звіт про археологічні дослідження в урочищі Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської обл. в 1998 р. – Т. II. – Дослідження на посаді городища в ур. Коровель / Моця О.П., Васюта О.О., Готун І.А. та ін. // Науковий архів ІА НАН України, ф. експедицій, № 1998/84. – 136 с.
13. Пархоменко О. Г. Теоретичні засади археологічного туризму / О. Г. Пархоменко //Тези доповідей V науково-практичної конференції. – Чернівці., ЧДІЕУ, 2013. – С.191-192.
14. Повесть временных лет. – Москва–Ленинград, 1950. – 1063 с.
15. Сита Л. Орні знаряддя з ур. Коровель біля с. Шестовиця / Л. Сита // Дружинні старожитності Центрально-Східної Європи VIII – X ст.: Матер. Міжнар. польового археолог. семінару. – Чернівці: "Сіверянська думка", 2003. – С. 144–148.
16. Станкевич Я. В. Шестовицкое поселение и могильник по материалам раскопок 1946 года / Я. В. Станкевич // КСИА. 1962. Вып. 87. – С. 6-12.

Аннотація Ж. М. Матвишина, О. Г. Пархоменко, В. М. Скороход *Шестовицького археологічного комплексу як об'єкт археотуризму Чернігівщини. Стаття посвячена изучению исторического наследия археологического комплекса вблизи с. Шестовица. Характеризується даний об'єкт з позиції змін древнього господарства на цій території. Установлена етапність змін палеоклимата і палеоландшафтів на археологічному комплексі.*

Ключеві слова: археологічний комплекс, палеоклимата, палеоландшафтів, археологічний туризм.

Abstract. Zh. M. Matviyishyna, O. H. Parhomenko, V. M. Skorokhod *Shestovitskoy archaeological complex as to archeoturizma Chernigov. The article is devoted the study of historical legacy of archaeological complex not far away s. Shestovicya. This object is characterized from position of changes of old economy on this territory. Found out stage of changes of paleoklimatu and paleolandschaftiv on an archaeological complex.*

Keywords: archaeological complex paleoclimate paleolandscapes, archaeological tourism.

Поступила в редакцію 01.02.2014 г.